

9. Чумак О.О. Адміністративно-правові засади діяльності державної виконавчої служби в Україні в умовах реформування органів виконавчої влади. Дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2016. 484 с.

10. Крупнова Л.В. Стан та проблеми адміністративно-правового регулювання виконавчого провадження в Україні. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С. 125 – 131.

УДК 349.2

DOI: 10.32751/2617-5967-2022-01-15

Черниш А. Р.

*аспірантка кафедри трудового права
та права соціального забезпечення Київського
національного університету імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МОЛОДІ

У статті зазначено, що в теперішній час перед країнами світу стоїть проблема переходу від економіки індустріального типу з широким використанням природних ресурсів до якісно нової економіки, що передбачає накопичення і застосування нових знань в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Саме наука є тією рушійною силою, що великою мірою визначає динаміку й характер майбутнього розвитку, економічний та людський потенціал.

Ключові слова: *молодь, соціальний захист, допомога молоді, європейська інтеграція, державна допомога.*

The article notes that currently the countries of the world face the problem of transition from an industrial economy with extensive use of natural resources to a qualitatively new economy, which involves the accumulation and application of new knowledge in all spheres of society. It is science that is the driving force that largely determines the dynamics and nature of future development, economic and human potential.

Key words: *youth, social protection, youth assistance, European integration, state aid.*

Постановка проблеми. Прагнення до побудови незалежної, правової, соціальної держави, вибір стратегічного курсу на європейську інтеграцію, – усе це впливає на формування та становлення державної допомоги [1, с. 127].

Соціальна допомога як сучасне суспільне явище виступає своєрідною моделлю

підтримки, яка реалізується суспільством на певному етапі свого історичного розвитку відповідно до притаманних національно-культурних та соціально-політичних умов всередині держави [2, с. 165].

Існуючі сьогодні загрози та виклики породжують необхідність приділяти особливу увагу широкому колу питань: соціальній адаптації внутрішньо переміщених сімей та дітей; сприянню соціалізації та реінтеграції дітей, які виховувались в інтернатних закладах у спільноту; соціальній допомозі особам, які пережили втрату чи травмувались, зокрема внаслідок стихійного лиха або воєнних дій; соціальній роботі із сім'ями, члени яких залежні від психоактивних речовин; соціальній підтримці осіб, які живуть із ВІЛ/СНІД; запобіганню домашньому насильству та жорстокому поводженню з дітьми; соціальній роботі із сім'ями, у яких є особи з інвалідністю, або із молоддю з числа осіб з інвалідністю; запобігання девіантній поведінці або асоціального способу життя; соціальній підтримці осіб, які перебувають у конфлікті із законом та великому числу інших проблем [3, с. 185-186]. Процес «переживання» таких проблем, як вдало звертає увагу В.В. Буяшенко, неоднаковий у кожного окремого індивіда, нерідко ним вимагається активне втручання з боку суспільства та держави. Одним із варіантів такого втручання і виступає соціальна допомога [2, с. 161].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціальної допомоги молоді присвячені праці багатьох вчених серед яких є: В.В. Буяшенко, П.С. Дубровський, В.О. Закриницька, О.С. Кайтанський, В.І. Косоєць, І.В. Малофеев, В.Ю. Панченко, В.С. Самара, Л.П. Шумної, Ю.М. Шум, Я.І. Юрків. Праці зазначених вчених не втратили наукової цінності, однак сформульовані в них висновки та пропозиції потребують переосмислення та нових теоретичних підходів.

Метою наукової статті є комплексне спеціальне дослідження теоретичних і практичних проблем понять та ознак соціальної допомоги молоді в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дійсно, проблеми, які існують у суспільстві, багато в чому витікають із молоді, у цьому сенсі вони є молодіжними. Враховуючи те, що молодь становить одну із найбільш багаточисельних груп населення, молодіжні проблеми по суті є тими проблемами, які торкаються усього суспільства [4, с. 20], а тому, організація ефективної системи соціальної допомоги молоді – важливе завдання для держави, яка сьогодні перебуває на етапі суттєвих змін та трансформацій.

Теоретичні проблеми визначення змісту та розуміння категорії соціальної допомоги, модель її реалізації на сьогодні залишаються не лише неабияк актуальними, але й відкритими [5, с. 130-134].

На рівні теорії права соціального забезпечення термін «соціальна допомога» досить широко використовуються, проте опрацювання робіт вчених дозволяють

стверджувати про відсутність єдності у його розумінні, різноплановість контекстів, у яких він вживається. Як вдало зазначає В.В. Буяшенко: «щодо усвідомлення сутності соціальної допомоги утворилася «понятійна розірваність», яка приводить до того, що її найчастіше ідентифікують із соціальним забезпеченням, соціальною педагогікою, соціальною медициною тощо» [2, с. 161].

Неоднозначність у застосуванні даного поняття також прослідковується у законодавстві. Це все недопустиме, адже складність розуміння тих чи інших категорій впливає на ефективність реалізації відповідних правових норм, у свою чергу, проблеми у правозастосуванні породжують зниження рівня соціального захисту населення, в цілому, та певних соціальних груп, зокрема.

А отже, розкриття поняття та ознак соціальної допомоги молоді – той аспект соціального захисту даної суспільної групи, який не міг залишитись без уваги в рамках даного дослідження.

Питання соціальної допомоги постійно перебуває у полі зору науковців, що породжує невпинні дискусії щодо її природи, мети здійснення, функцій тощо. Як вже в деякій мірі зазначалось, залежно від вектору проведення того чи іншого дослідження представниками теорії при аналізі окремих аспектів соціальної допомоги вживаються різні терміни: «соціальний захист», «соціальна підтримка», «соціальне обслуговування», «соціальна робота», які, залежно від суб'єктивних міркувань авторів також набувають неоднозначної інтерпретації, що, вочевидь, ще більше ускладнює смислові розмежування між ними.

Слід розпочати із того, що термін «допомога» апріорі видається можливим вживати у багатьох значеннях, які здебільшого зводяться до «сприяння у чому-небудь кому-небудь», «те, що приносить полегшення», «участь у чому-небудь», «порятунок у біді», «матеріальна підтримка», «полегшення страждань», «лікування». У класичному юридичному розумінні «допомогою» здебільшого називають матеріальну підтримку особам, які опинились у складній, передусім, матеріально, життєвій ситуації [1, с. 128]. Представник доктрини права соціального забезпечення В. Андреев уперше дослідив категорію «допомога», визначаючи її як «всі інші (крім пенсії) грошові виплати аліментарного характеру з фондів для непрацевдатних, які виступають підтримкою громадян у встановлених законом випадках» [6, с. 254].

Переміщаючи акцент саме на соціальну допомогу, слід зазначити, що досить вдало, на нашу думку, розкриває її А. Дудкін – як «форму конкретних історичних суспільних відносин, виникнення яких пов'язане із діяльністю, спрямованою на задоволення потреб та інтересів людей, які зіштовхнулись із складними життєвими обставинами, опинилися у важкій ситуації; подолати які самостійно для них виявляється

дуже складно або не можливо соціально прийнятними засобами» [7, с. 13].

У свою чергу, наприклад, В.Ю. Панченко, розкриває соціальну допомогу через найбільш яскраву, на його переконання, характеристику – адресність, яка «впливає із тієї обставини, що допомога є не практично безмежною сукупністю різноманітних соціальних чинників, що сприяють здійсненню інтересів тієї чи іншої людини, групи, що сприяють подоланню проблем, які виникають в їх повсякденному житті, а професійною цілеспрямованою діяльністю, орієнтованою на конкретного суб'єкта (суб'єктів) отримання, конкретну проблемну життєву ситуацію (конкретний тип проблемних життєвих ситуацій), реалізацію конкретних інтересів суб'єкта отримання в проблемній життєвій ситуації» [8, с. 17].

Частіше за все соціальна допомога ототожнюється із соціальним обслуговуванням чи виплатами, чому були присвячені попередні розділи роботи.

Так, наприклад, І.В. Малофеев говорить про різке збільшення чисельності людей, яким необхідна підтримка у вигляді соціальної допомоги, під якими має на увазі такі групи населення, як малозабезпечені особи та сім'ї, молодь із різними проявами асоціальної, девіантної поведінки та маргінального способу життя, жертви домашнього насильства та багато інших. Згідно зі статистичними даними, за професійною та соціальною ознакою, майже 150 категорій людей мають право на ті чи інші послуги чи виплати [9, с. 13]. Проте, на нашу думку, доцільність існування двох термінів, якими позначається одне і те саме явище, абсолютно необґрунтована, а тому, все ж, необхідність вирішення даної проблеми на рівні доктрини не викликає сумнівів.

Вживання у рівносильних значеннях понять «соціальна допомога» та «соціальні послуги» властиве для країн ЄС, для яких соціальні послуги за змістом є на багато ширшим явищем, ніж те визначає українське законодавство. Зарубіжна практика демонструє нам, що, здебільшого, соціальні послуги означають будь-які дії, які включають підтримку територіальної соціальної, економічної єдності, максимальної зайнятості та зниження рівня безробіття, недопущення соціального виключення та сприяння економічному зростанню. Тими функціями, які виконують соціальні послуги у ЄС, здебільшого виступають профілактика та соціальна інтеграція, якими охоплюється, як правило, усе населення, а не лише соціально вразливі його категорії, без врахування рівня матеріальної забезпеченості, доходів. Послуги спрямовані на покращення рівня життя в цілому, що включає можливість будь-кому повною мірою брати участь у суспільному житті, створення рівних стартових можливостей, сприяння недискримінації, гендерній рівності, ефективній охороні здоров'я, зростанню стандартів життя та його якості. Соціальні послуги у цьому сенсі включають соціальне страхування, забезпечення зайнятості та перепідготовку, надання соціального житла, систему догляду за дітьми та

особами похилого віку, які цього потребують, забезпечення довгострокової допомоги та навіть соціальні виплати у грошовій формі [10, с. 11]. Вочевидь, під соціальними послугами у широкому значенні в країнах ЄС розуміється система державного соціального захисту, яка більш тяжіє саме до явища «державної допомоги».

У деяких працях співвідносяться поняття соціального захисту, соціальної допомоги та соціальної підтримки через надання соціальних послуг, як схожих за змістом інструментів цілісного механізму державного управління системою соціального захисту молоді та дітей. У цьому розумінні ці категорії розглядаються як багатокомпонентні та розгалужені сукупності внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків, процесів, функцій, організаційних структур [11, с. 32-33].

В літературі представлена досить цікава думка, що в процесі оцінки співвідношення зазначених понять необхідно брати за основу критерії оцінки змін добробуту, автором якого є В. Парето. Вчений керується тим, що соціальна зміна покращує добробут, якщо нею не завдається втрат, а навпаки – приноситься користь за їх власною оцінкою [12, с. 302]. Продовжуючи зазначене, щоб реалізація соціальних програм дійсно призводила до позитивних змін в добробуті (тобто відповідала зазначеному критерію), необхідно використання як соціального захисту, так і соціальної допомоги, соціальної підтримки, адже за допомогою соціального захисту здійснюється профілактика можливого погіршення добробуту; соціальна допомога реалізується там, де вже наявне скрутне становище; соціальна підтримка виступає джерелом інновацій, засобом яких зростає добробут їх ініціаторів [13, с. 121].

Ототожнюючи державну допомогу із соціальним захистом, В. Вовчук зазначає те, що соціальною роботою з молоддю в цілому переслідується мета формування таких умов, за яких полегшувався б процес соціальної орієнтації та самореалізації молоді, забезпечувались би та враховувались її власні інтереси, не нехтуючи інтересами суспільства та держави. Така робота, на думку вченого, здійснюється за наступними напрямками: 1) з одного боку, як соціальна опіка, тобто – надання різних видів соціальної допомоги тим категоріям молоді, які цього потребують; 2) з іншого, як соціальна діяльність, за допомогою якої розкривається творчий потенціал молоді та формується «імунітет» до різних негативних явищ. Їх реалізація дозволить молоді зайняти гідне місце у структурі суспільства [14, с. 25].

Розвиваючи представлену думку, слід підтримати висновки Г. Коваль, що в рамках державної допомоги молоді у сучасній Україні одними із базових напрямків повинні стати: зміцнення соціального статусу представників даної групи у різних структурах суспільства, які перебувають на етапі оновлення або кардинальних змін шляхом сприяння економічному розвитку молодих сімей, дієвому забезпеченню

зайнятості молоді та молодих працівників, реалізація творчих умінь та здібностей молоді, розвитку сфери виховання та освіти всіх рівнів, наданні підтримки молодим людям у кризових ситуаціях, вжиття заходів профілактики деструктивної поведінки, попередження захворювань, популяризації та здійснення підтримки молодіжним громадським об'єднанням та організаціям [15, с. 161-162].

У деяких працях соціальна допомога ототожнюється із соціальною роботою, яка в цілому представляється як широка система заходів, метою яких є покращення середовища та умов існування людей. Соціальна допомога (робота) у цьому сенсі диференціюється залежно від рівнів: макрорівень – на якому допомогою називається в цілому створення належних умов для життя та розвитку особи; мезорівень, який полягає у наданні підтримки вразливим групам населення та тим, які цього потребують; мікрорівень – як вид професійної діяльності, спрямованої на задоволення інтересів, запитів та потреб окремого індивіда [2, с. 163].

Державну допомогу молоді також у спеціальній літературі називають ключовим напрямом державної соціальної політики України, одночасно акцентуючи на поки не досконалому механізмі її реалізації [16, с. 76].

Так, суспільні відносини, які полягають у наданні різних видів соціальної допомоги на кожному етапі історичного розвитку держави – характеризуються власною своєрідністю, адже для кожного етапу державного становлення притаманна окрема соціальна політика, яка проводиться державою. Сьогоднішній період державотворення в Україні можна описати через такі особливості характеризується такими особливості: охоплення ними широкого кола категорій населення, різноманітність видів соціальної допомоги, здійснення фінансування всіх видів допомог переважно із державного, місцевого бюджету тощо.

Крім зазначеного, також існує позиція, згідно якої, соціальна допомога розглядається як механізм самоконтролю суспільства над самим собою. Так, як зазначає В.В. Буяшенко, останнім часом через становлення та утвердження соціальної допомоги в Україні, зростання числа соціальних агенцій, розвиток ринку соціальних послуг все активніше соціальна допомога починає розглядатись саме в згаданому вище контексті, і чим раніше населення держави усвідомить необхідність існування описаного механізму, тим скоріше знизиться соціальна напруга, більш можливим стане ефективне вирішення та профілактика соціальних проблем [2, с. 164].

У спеціальній науковій літературі соціальна допомога також розглядається у широкому та вузькому значеннях.

Не можна не зазначити і те, що зазначена ідея повсякчас піддається критиці. Наприклад, І.Ю. Хомич вважає, що такий підхід не відповідає реальній юридичній

природі та сутності соціальної допомоги. На думку автора, він спричиняє ототожнення системи державної соціальної допомоги із іншими формами соціального забезпечення, що недопустимо, адже для кожної із організаційно-правових форм властивими є специфічні особливості. Однаково, не є коректним розглядати допомогу лише як грошову виплату [17, с. 719]. На нашу думку, така позиція видається спірною, адже, як раз таки, можливість вкладати широкий та вузький зміст у досліджувану категорію вносить максимальну ясність для її розуміння. Адже, навіть з лінгвістичної точки зору «соціальною допомогою» може називатись не лише організаційно-правова форма соціального захисту населення, а ще багато інших явищ (що доводилось нами раніше).

Так, в контексті предмету нашого дослідження цінним буде розкрити соціальну допомогу молоді у широкому та вузькому розумінні даної правової категорії.

У першому значенні до соціальної допомоги включаються усі види державного соціального забезпечення, які надаються або виплачуються в будь-якій існуючій формі: грошовій, натуральній, у формі соціального обслуговування тощо.

У Великому економічному словнику термін «соціальна допомога» визначається як турбота держави або суспільства про представників населення, які потребують підтримки, сприяння через вік, стан здоров'я, соціальне становище, нестачу засобів до існування. Соціальна допомога у цьому сенсі ототожнюється із соціальним захистом, соціальним забезпеченням і виявляється як надання пенсій, допомог, матеріальна допомога, соціальне обслуговування непрацездатних та осіб похилого віку, турбота про дітей. Тобто соціальна допомога у широкому значенні по суті означає систему державного соціального забезпечення населення.

Вузьке розуміння соціальної допомоги передбачає позначення даним терміном виключно грошової одноразової, періодичної чи постійної грошової виплати, яка надається окремим категоріям осіб у порядку та розмірах, які передбачаються законодавством. У цьому сенсі соціальна допомога може розглядатись як вид соціального забезпечення (чи соціального захисту). Цікавими видаються міркування Л.П. Шумної щодо видів соціальної підтримки молоді, яка вказує на те, що соціальна допомога може набувати найрізноманітніші прояви: від надання кредиту до організації громадських робіт, проте у будь-якому випадку необхідним є дотримання двох вимог: конкретний та адресний її характер, надання її тим, хто здатний нею ефективно скористатися [13, с. 121].

У нашому дослідженні у соціальну допомогу вважаємо за доцільне вкладати саме широкий зміст, розуміючи найбільш узагальнено під даним явищем всю систему підтримки держави молоді, не обмежуючись виключно грошовими виплатами, адже навіть тієї, яка б була розроблена та надавалась би спеціально даній категорії населення на сьогодні немає (а до числа загальних доцільно віднести, припустимо, виплати в рамках

державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, певні види пенсій та деякі інші виплати, проте всі вони надаються на загальних підставах, а не тому, що отримувач відноситься за своїми соціально-демографічними характеристиками до суспільної групи «молодь».

Найбільш повно система державної допомоги молоді характеризується у Законі України «Про основні засади молодіжної політики» від 27 квітня 2021 року № 1414-IX [18].

Так, у ст. 20 Закону розкриваються особливості підтримки молодих сімей, зокрема тих, які зіштовхнулись із соціальними ризиками. До них належать реалізація органами державної влади та місцевого самоврядування заходів по підготовці молоді до сімейного життя, зміцненню інституту сім'ї та шлюбу, сімейних цінностей, відповідального батьківства тощо; підтримка тих сімей, які перебувають у складних життєвих ситуаціях засобом надання соціальних послуг, державної соціальної допомоги, пільг; залучення різних молодіжних суб'єктів громадянського суспільства для здійснення соціальної підтримки молоді, яка перебуває у скрутному становищі [18].

Статтею 21 Закону передбачаються особливості підтримки обдарованої молоді за для реалізації різних проектів, важливих для держави та суспільства. Так, державою можуть надаватись спеціальні стипендії та гранти для молоді, фінансуватись стажування в наукових установах як в Україні, так і за кордоном, запроваджуватись проведення виставок, концертів, конкурсів, фестивалів, наукових конференцій як національного, так і регіонального, місцевого рівнів з метою пошуку, підтримки та популяризації доробок молодих людей.

Крім цього, Законом у ст. 22 розкривається такий напрямок державної допомоги молоді, як підтримка підприємницької діяльності та забезпечення зайнятості, що більш детально буде розкриватися у наступному підрозділі дослідження.

Тож, видається можливим дійти таких висновків. На нашу думку, під соціальною допомогою молоді найбільш вдало розуміти усю систему економічних, правових, організаційних заходів, які реалізуються державою з метою створення найбільш сприятливого середовища для розвитку молоді, становлення її у суспільстві, попередження або нейтралізації складних життєвих обставини, із якими молодь може стикатись. Тобто, по суті, державна соціальна допомога є свого роду складовою соціального захисту молоді, проте за виключенням такої його організаційно-правової форми, як недержавне соціальне забезпечення, про існування якого йшлося в одному із попередніх підрозділів роботи.

На шляху до підвищення ефективності соціальної допомоги молоді необхідним в майбутньому є подолання низки існуючих проблем: забезпечення соціально вразливих представників молоді та молодих сімей, особливо тих, які не в змозі самотійно подолати

свої життєві проблеми; підвищення якості та популяризація соціального обслуговування молоді, зокрема, засобом активного залучення представників недержавного сектору; налагодження взаємодії між державною та представниками громадянського суспільства, перерозподіл повноважень між ними у сфері соціальної підтримки молоді; поширення практики залученням альтернативних джерел фінансування соціального забезпечення в цілому та молоді, зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новицька Н.В. Державна допомога як соціальна проблема. Соціологічні дискурси: Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції молодих учених (м. Дніпро, 11 грудня 2019 року) / відповідальний за випуск, професор В.В. Кривошеїн. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2019. 196 с.
2. Буяшенко В.В. Соціальна допомога в контексті повсякденності. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2009. Вип. 39. С. 161-173.
3. Юрків Я.І. Надання соціальних послуг вразливим категоріям населення як вид професійної діяльності соціального працівника. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2022. № 1 (349). Ч. II. С. 178-191.
4. Ильинский, И.М. Молодежь в процессе обновления: *Материалы междунар. науч.-практ. конф. «Мир и молодежь»*, Москва, 11-13 нояб. 1988 г. Москва, 1989. С. 20-34.
5. Штефан Л. Зміст сучасної професійно-педагогічної підготовки соціальних педагогів в Україні. *Педагогіка та психологія: Зб. наук. праць* / За ред. акад. І.Ф. Прокопенка, члена-кор. В.І. Лозової. Харків: ОВС, 2002. Вип. 23. 168 с.
6. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ уклад. і голов. Київ; Ірпінь: Перун, 2004. 1140 с.
7. Дудкин А.С. Социальная помощь, как форма общественных отношений (социально-философский аспект): дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11. Пенза, 2006. 213 с.
8. Панченко В. Ю. О понятии социальной помощи в современном обществе. *СОЦИС*. 2012. № 5. С. 13-18.
9. Малофеев И.В. Социальные услуги в системе социального обслуживания населения. Москва.: ИТК «Дашков и К». 2019. 176 с.
10. Навчальні матеріали Всеукраїнського семінару «Підготовка соціальних працівників до розвитку інтегрованих соціальних послуг в ОТГ», розроблені експертами проекту «ГРОМАДА для ЛЮДИНИ: підвищення компетентності громад для розвитку соціальних послуг», що реалізується Партнерством «Кожній дитині» за підтримки Програми U-LEAD з Європою. Київ, 2019. 66 с.

11. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. К., 2001. 220 с.
12. Бачмоль У. Экономическая теория и исследование операций; пер. с англ. М.: Прогресс, 1965. С. 302.
13. Шумна Л.П. Поняття та види соціальної підтримки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Право»*. 2011. Вип. 17. С. 119-125.
14. Вовчук В. Питання правової регламентації соціального захисту молоді в Україні. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: Збірник тез доповідей I Міжнародної студентської наукової конференції*. Тернопіль, 2017. С. 23-26.
15. Коваль Г. Актуальні проблеми молоді України. *Держава та суспільство*. 2012. № 2. С. 160-164.
16. Мадей А.С. Окремі питання соціального захисту молоді в Україні. *Пріоритетні напрями модернізації системи права. Матеріали II науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 15-16 травня 2020 р.)*. Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2020. 148 с.
17. Хомич І.Ю. Особливості соціальної допомоги як форми соціального забезпечення населення України. *Форум Права*. 2013. № 3. С. 717-724.
18. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>